

Nogay Türklerine Genel Bir Bakış

Dilek Ergönenç Akbaba*

Nogay Türkleri günümüzde dillerini, dinlerini, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini hâlâ yaşatan bir Türk boyudur.

Nogay Türkleri bugün en yoğun olarak Kuzey Kafkasya'da ve Dağıstan'da yaşadıkları için bir Kafkas halkı zannedilmektedirler; oysa etnik ve kültürel açıdan bakıldığında bir "Kafkas halkı" değildirlere. Ana vatanları İdil Irmağının doğusu olan Nogay Türkleri, son 200 yıl içinde Kafkaslara getirilip yerleştirilmiş halklardan biridir (Tavkul 2003: 38).

2010 yılı nüfus sayımına göre Rusya Federasyonu'ndaki nüfusları 103 bin civarında olan Nogay Türkleri, günümüzde Karadeniz'in çevresindeki birçok ülkede varlıklarını sürdürmektedirler. Nogaylar, Rusya Federasyonu'ndan Romanya'ya kadar yayılmışlardır. Hiçbir yerde çoğunluk olarak varlık gösteremeyen Nogayların yaşadığı, dolayısıyla Nogay Türkçesinin konuşulduğu bölgelerden bazıları ayrıntılı olarak şu şekildedir:

Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti'nin kuzeyindeki Nogay Şöllüğü (Nogay bozkırını) denilen bölgede Nogayskiy rayonu bulunmaktadır. Nogayların bu bölgede yaşadığı yerler;

Terekli-Mekteb ilçesi, Üysalğan, Karagas, Orta-Tübe, Çervleniye Burunu, Borançi, Künbatar, Nariman, Bajıgan, Lenin, Kalinin, Yangı, Sulu-Tübe, Karasuv, Kumlu, Batırmurza, Yujno- Suhokumsk köyleridir. Dağıstan'ın Lenin rayonunda yer alan Nogay köyleri; As-avul, Meyt-avul, Kum-avul, Glavsulak; Babayurt rayonunda yer alan Nogay köyleri Tamaza-Tübe, Keme-Tübe, Novaya Kosa, Toksanak köyleri ve ilçe merkezi Babayurtovskoye; Kızlar rayonunda yer alan Nogay köyleri ise Mongol, Yementey, Kısırtılğan, Makar, Novovladimirovka, Boranbay, Sangışı, Oguzer ve Kızlar köyleridir (Kalmıkov-Kereytov-Sikaliev 1988: 5).

Stavropol Krayı'nın Neftekum rayonunda yer alan Nogay köyleri; Abram-Tübe, Tukuy-Mekteb, Koyasula, Mahmud-Mekteb, İlyas-Kışlav, Kunay, Biysey, Yamangoy, Nukus, Artezian, Kara-Tübe, Biyaş, Açıkulak köyleridir. Ayrıca Koçubey Bölgesi (Karamurza Köyü) ve Mineralniyvod Şehri (Kanglı Köyü) Nogayların yaşadığı yerlerdendir. Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyetinde Kargalin, Turum ve Şelkovskoy Bölgeleri ve bu bölgede yer alan Sarısuv, Karşıga, Krasniy Vostok, Şestoy Sovhoz, Şelkovskiy, Çervlenaya köylerinde Nogaylar yaşamaktadır (Kalmıkov-Kereytov-Sikaliev 1988: 5).

Karaçay-Çerkez Cumhuriyetinde Adıge Hahl ve Habez Bölgeleri (Erkin Yurt, Erkin Halk, Erkin Şahar, Adil Halk, Üyken Halk, Kızıl Yurt, Kuban Halk ve Kızıl Togay Köyleri), Çerkessk Şehri, Prikubañ Bölgesi'ndeki Put İlyiça Köyü ile Romanya'nın Dobruca Bölgesi'nde de Nogay Türkleri hayatlarını sürdürmektedir (Kalmıkova 1969: 14).

Türkiye'de de Konya ve Eskişehir'in bazı köyleri başta olmak üzere doğudan batıya pek çok ilde; hem köylerde hem de şehir merkezlerinde Nogay Türkleri bulunmaktadır.

"Nogay" kelimesi, birçok kaynakta Moğolca bir kelime olarak yer almakta ve ge-

(*) Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

nellikle bu kelimenin anlamı “köpek” olarak verilmektedir. İslam öncesi Avrasya bozkır geleneğinde “köpek” ve onunla ilgili benzer adlarda olumsuz bir bakış açısının olmadığını hatırlamakla birlikte; biz “Nogay”ın kelime anlamını daha farklı düşünmekteyiz. Nogayların bayraklarında kanatlı, dişi bir kurt figürü yer alması ve Nogayların kendilerine sembol olarak Türklerde kutsal olan kurdu seçmeleri herhalde tesadüf değildir. “Nogay” kelimesi bize göre Nogayların kavim adı olduğunda anlam kaymasına uğramıştır ve “kurt” anlamındadır. Tabi konuyla ilgili halk arasında efsane, destan, halk hikâyesi vb. olup olmadığı mutlaka araştırılmalıdır.

Nogayların Tarihi

Nogaylar; bazı kaynaklarda Türkleşmiş Mangıt olarak verilse de (Golden 2006: 385), herhâlde Altınordu Devleti’nde bir süre hakim boyun Mangıtlar olması ve Nogayların da, onların idareleri altında kalmaları yüzünden kendilerinin de Mangıt olduğu sanılmış veya onlara bu isim verilmiştir.

Kereytov; Nogayların etnik yapısında Uysun, Kıpçak, Nayman, Kereyit, As, Kıtay, Durmen, Kongrat, Nukus, Keneges, Tama, Mangıt, Bıdrak, Borlak, Kanglı, Kobek, Bayis, Saray, Kongut, Majar, Ming, Korkıt, Baydar, Bulgar, Uygur, Seyic, Koban, Abaz, Kırgız, Türkmen, Kalmık, Kumuk gibi kabile ve soyların olduğunu belirtmektedir (1998: 12; Alparğu 2007: 33).

Nogay Türkleri; adlarını tarihte Altın Ordu yönetiminde söz sahibi olan bir tümen beyi olan; Cuci’nin oğlu Moğol’un torunu Nogay’dan alırlar. Bir cariyeden doğduğu için yasaya göre han olamayan Nogay, Özellikle Don (Ten) ile Dinepr (Özü) arasındaki bölgelerde nüfuz kazanmış, Berke Han’ın ölümünden sonra müstakil bir han gibi hareket etmiştir. Nogay’ın ismi de 13. yüzyıldan itibaren Rus yıllıklarında yer almaya başlar. Rus prensleri arasında nizam sağlayan Nogay, 1285’te Kıpçak ülkesinde açlık başlayınca

Lehistan ve Macaristan’a akınlar düzenlemiş, Bulgaristan’ı feodal devlet olarak kendisine tabi kılmıştır. Tula Buğa (1287-1290) zamanındaki iç karışıklıklarda rol oynamış, Cengizlilerden istediği kişiyi “han” ilân etmiştir. Altınordu’nun işlerine durmadan karışarak anlaşmazlıklara sebep olan Nogay, Tula Buğa’ya karşı Tokta’yı (1290-1312) tahta çıkarmıştır. Tokta’ya birçok Nogay beyini öldürtmesine rağmen aralarında anlaşmazlık çıkmış, Tokta 1299 yılında Kafkasya dağları önündeki “Kökenlik” denen yerde Nogay’ın ordusunu yok etmiştir. Nogay da savaş meydanında öldürülmüştür (1300) (Bavbek 1986: 161). Nogay’ın tarihte, bilhassa Altın Ordu-İran Savaşında kazandığı zaferle ve Mısırlılarla kurduğu münasebetlerle adından bahsettirdiği görülür (İnan : 309).

Nogay’ın idaresinde toplanan beyler, ölümünden sonra onun adıyla anılmaya başlamışlar ve Altın Ordu’nun yıkılmasından sonra Nogay Hanlığı adı altında birleşmişlerdir. İdil’den (Volga) Balkaş’a, Hazar Denizi’nden Aral gölüne kadar uzanan bu hanlığın merkezi Saraycık olmuştur. Birçok Türk boyunun yaşadığı bu hanlıkta asıl söz sahibi olanlar Nogaylardır (Bavbek 1986: 161). Nogaylar 16. yüzyıla kadar rahat bir şekilde yaşamışlar ve bu yüzyılın ilk yarısında Astrahan Hanlığı yönetiminde etkili olmuşlardır. 1552’de Kazan Hanlığının, 1556 yılında da Astrahan Hanlığının Rusya’ya bağlanmasından sonra Nogaylar da dağılmaya başlamışlardır. 1552-1558 yıllarında Batı Kazakistan’da İdil ve Yayık havzasında büyük bir kıtlık yaşanmıştır. Göçebe olan ve hayvancılıktan gelir sağlayan Nogay Türkleri bu kıtlıktan çok etkilenmişlerdir. Zamanla Nogay mirzaları arasında da anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. İsmail Mirza, Rus hâkimiyetini kabul etmiş, İsmail Bey’in kardeşleri Mamay Mirza ve Urak Mirza ise Ruslara düşman olmuşlar, daha sonra da öldürülmüşlerdir. Mamay’ın oğlu Yahşi Saat Mirza, Urak’ın oğlu Kadı Mirza ve Yusuf Bey’in oğulları, 1558-1559 yıllarında kendilerine tabi olan halkla birlikte Kafkasya ve

Kırım tarafına geçmişlerdir. Bundan sonra İdil'in batısı Kırım tarafı veya Kiçi (Küçük) Nogay, doğusu ise Nogay tarafı veya Ulı (Büyük) Nogay olarak isimlendirilmiştir (Bavbek 1986: 162-163).

1768'deki Rus-Türk Savaşı sonrasındaki birtakım sosyal ve siyasî olaylar sonucunda Nogaylar Ruslar tarafından Kafkasya çevresine, Kuban Irmağı boylarına yerleştirilmeye başlanmışlardır. 1782'de bu bölgedeki Nogaylar Rus ordusunun katliamına uğramışlar, bunun sonucunda da Osmanlı hakimiyetindeki Ferah Ali Paşa'ya sığınmışlardır. Ferah Ali Paşa Nogayların Ruslarla Çerkesler arasına yerleştirilmelerini Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine uygun bulmuş ve Nogay kabileleri dört gruba ayırmıştır. 10.000 kadarı Kabardey bölgesinin batısında, Abzeh ve Besleney Çerkeslerinin arasına, 10.000'i Kemirgüey Çerkeslerinin bölgesine, 10.000'i Hatukay Çerkeslerinin bölgesine, 10.000'i de Anapa limanına yakın bir bölgeye yerleştirmiştir. Nogaylara bu bölgelerde yaşayabilmeleri için yerleşik hayata geçmeleri ve ziraatla meşgul olmaları, Çerkeslere ve Ruslara saldırmamaları şart koşulmuş, böylece Kafkasya çevresindeki Nogayların yerleşik hayatı başlamıştır (Tavkul 2003: 40).

Tavkul'un ifade ettiği gibi; 1917'deki Bolşevik ihtilali öncesinde Kafkasya'nın kuzeyindeki geniş düzlüklerde yaşayan Nogaylar 1918 yılında Kafkas halklarının kurduğu Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ne dahil olmuşlar, Sovyetler Birliği'nin bu cumhuriyeti ortadan kaldırmasından sonra da 1921 yılında kurulan Dağlılar Cumhuriyeti'ne dahil edilmişlerdir. Kuban bölgesinde yaşayan Nogaylar, 1922 yılında Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nin kurulmasıyla bu bölgenin idaresine girmiştir. Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi 1926 yılında ikiye bölünmüş ve Karaçay Özerk Bölgesi ve Çerkes Özerk Bölgesi adı altında iki farklı idarî yapıya ayrılmıştır. Nogaylar bu sefer de Çerkes Özerk Bölgesi idaresi altına girmişlerdir. II. Dünya Savaşı ve Karaçay halkının Sibiry'a sürülmesinin

ardından bölgedeki idarî yapı iyice karışmış, Abaza ve Nogay etnik gruplarının yaşadığı Abazin-Nogay ilçesi lağvedilmiştir. Nogaylar, Karaçayların 1957'de affedilerek dönmelerinden sonra Karaçay-Çerkes Özerk bölgesinde, Adige-Habliski ile Prikubanskiy adlı iki ayrı idarî bölgeye bağlanmışlardır. Kafkasya'nın diğer kısımlarında yaşayan Nogaylar ise Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Stavropol Eyaleti olmak üzere üç ayrı idarî yapıya bölünmüşlerdir (2003: 40-41).

Nogay Türkçesi

Nogaylar yüzyılımızın başına kadar göçebe olarak yaşamışlar, bu hayat tarzlarını dil ve edebiyatlarına da yansıtmışlardır. Günümüzde ayrı bir yazı dilleri olmasına rağmen, bu yazı diliyle yazılan ve basılan eserlerin sayısı çok azdır. Araştırmacılar, basılan eser sayısının gün geçtikçe azaldığını, Nogay yazı dilinin geleceğinin tehlikede olduğunu belirtmektedirler (Akbaba 2009: 27).

Nogayca günümüzde hâlâ ağırlığı olan bir lehçe olsa da, geleceği tehlikede olan Türk lehçelerinden biridir. Aile içi iletişimde %95 oranında kullanılan Nogay Türkçesi; iş hayatında Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde %38 oranında, Dağıstan Cumhuriyeti'nde %48 oranında kullanılmaktadır. Bunun dışında ya Nogayca ve Rusça karışık olarak veya sadece Rusça konuşulmaktadır (Tavkul 2003: 45).

Nogay Türkçesi yazı dili olarak Türk lehçeleri içinde tarihî Kıpçak koluna girer. Kıpçak lehçeleri içinde Aral-Hazar bölgesi lehçelerinden biri olan Nogay Türkçesi; yine bu grupta yer alan Kazak, Karakalpak Türkçelerine yakın bir lehçedir.

Nogay Türkçesinin üç ağzı vardır. Bunlar; Ak Nogay, Kara Nogay ve Asıl Nogay ağzıdır. Edebî dil, Ak Nogay ağzına dayanmaktadır. Ak Nogay ağzı, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti sınırları içinde konuşulmak-

tadır. Bu ağza eskiden sadece “Nogay” denmekteydi. Kara Nogay ağzı, Dağıstan Muhtar Cumhuriyetinde konuşulmaktadır. Asıl Nogay ağzı ise Stavropol Krayının Açıkluk ve Koyasula bölümlerinde konuşulmaktadır. Bu ağızlar arasında hem fonetik ve morfolojik olarak, hem de kelime hazinesi bakımından farklılıklar bulunmaktadır.

Nogay Türkçesinin lehçe sınıflandırmalarındaki yeri ise şöyledir: 1922 yılında Samoyloviç, Radloff’un tasnifini esas alarak yaptığı tasnifte; Nogay Türkçesini “Tav Grubu”nun içinde “Bugünkülerden” başlığı altında verdiği 16 lehçe arasında göstermiştir (Arat 1953: 99). Baskakov, Nogay Türkçesini, genel olarak ikiye ayırdığı Türk lehçeleri içinde, Türk Dillerinin Garbî Hun dalı ana başlığında göstermiştir. Bu grubu da genel olarak dörde ayırmış ve Nogay Türkçesini Kıpçak Grubu içinde yer alan Kıpçak-Nogay bölümünde göstermiştir (Arat 1953: 116-123). 1953’te Reşit Rahmeti Arat; Németh ve Samoyloviç’in tasniflerinden faydalanarak ses özelliklerini esas alan bir sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırmada Nogay Türkçesi “Tav Grubu (ayak, tav, tavlı, kalgan): Şimal” şeklindeki grubun dil özelliklerini taşımaktadır (Arat 1953: 138-139). 1991’de Talat Tekin, ses özelliklerine dayanarak bir tasnif yapmış, sınıflandırmasında Nogay Türkçesini önce “tavlı grubu”nda, daha sonra bu gruptaki “qos-” alt grubunda ele almıştır (Tekin 1991: 164-165). Ahmet B. Ercilasun, Türk kitlesini başlıca üç gruba ayırmış; Nogay Türkleri’ni *Kuzey Türkleri*, *Kıpçak Türkleri* veya *Kuzey-Batı Türkleri* (Bazin’e göre Merkez Türkleri) şeklinde isimlendirilen grupta değerlendirmiştir (Ercilasun 1997: 77-78).

1917 ihtilalinden sonra 1922’de Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti kurulmuştur. 1925’te bölgedeki halkların kültürü ve eğitimi konularıyla ilgili bir konferans düzenlenmiş, Kuzey Kafkasya’da yayım faaliyetlerinin başlaması karara bağlanmıştır. Kafkas halklarının eğitimsizliğini gidermek ve yayımcılık faaliyetlerini düzene sokmak ama-

cıyla 1926’da Bakü’de I. Türkoloji Kurultayı yapılmış, hemen ardından 1928’de diğer Türk toplulukları gibi Nogay Türkleri de, 15. yüzyıldan beri kullandıkları Arap alfabesini bırakarak Latin alfabesine geçmişlerdir (Bulgarova vd. 2002: 216; Kalmıkov-Kereytov-Sikaliev 1988: 211). Nogaylar, 1938 yılında da Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır (Kalmıkov-Kereytov-Sikaliev 1988: 211).

Nogay Türkçesi geç yazı dili olmuş lehçelerden biridir. Bu da yazı dilinde ve imlâda birçok sorunu beraberinde getirmektedir.

Nogay Edebiyatı

Geçmişte çok zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Nogay Türkleri, nazımla yazılan eserlere kıymet vermemişler, onlara “kara söz” demişlerdir. Nazımla söylenen sözler ise çok değerlidir. Sözlü edebiyat geleneği içinde destanlar, yırlar (türküler), takpaklar (atasözleri), deyimler, yumaklar (bilmeceler), ertegiler (masallar) vb. türler mevcuttur. Nogaylar bunlar içinde yırlara büyük önem vermişlerdir (Ergönenç 1988: 341).

Nogay Türklerinde edebiyat, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ile Dağıstan’da gelişme imkânı bulmuştur. Dağıstan’da meydana getirilen eserlerde Kara Nogay ağzının etkisi görülse de, edebî dil Kuban Nogaylarının kullandığı Ak Nogay ağzıdır. 1917 ihtilâli iki bölge arasındaki bağlantının zayıflamasına sebep olmuş, bu durum II. Dünya Savaşı’na kadar sürmüştür. Bu arada nesir türü her iki bölgede ayrı ayrı gelişmiştir.

Nogay Türk Edebiyatını genel olarak ikiye ayırmak mümkündür:

1. Sovyet Dönemi öncesi Nogay Türk Edebiyatı

2. Sovyet Dönemi Nogay Türk Edebiyatı (Akbaba 2009: 27)

Sovyet Dönemi öncesi Nogay Türk edebiyatı eserleri; anonim eserler ile ferdi

sözlü edebiyattan oluşmuştur. Sözlü edebiyat geleneği, 14. yüzyıldan itibaren başlar. Nogay Türklerinin folklor mahsulleri; destanlar, yırlar, atasözleri, deyimler, bilmeceler ve masallardan oluşmaktadır. Destanların bütün Türk dünyasında olduğu gibi Nogay Türklerinde de önemi büyüktür. Yırların çoğu anonim olmakla birlikte içlerinde yazarı belli olanlar, yani ferdî eserler de yer almaktadır. Halktan derlenen yırların sayısı 40'a yakındır. Birçok yır, destan ve halk hikâyesi ise hâlâ yazıya geçirilmemiştir. Türk dünyasında çeşitli varyantları bulunan bazı destanlar Nogay Türkleri tarafından da bilinmekte ve söylenmektedir. Nogay destanlarının hemen hemen hepsinde Nogay'dan, Nogaylıdan, Kalmuk savaşlarından bahsedilmektedir. 15, 16 ve 17. yüzyıllar, Orta Asya Türklerinin destanlarında "Nogay vakti (çağı)" olarak isimlendirilmiştir (Ergönenç 1998: 344).

Nogay destanları, muhtevalarına göre; *lirik-epik destanlar* (aşk, kahramanlık, tarih), *bağımsızlık destanları* ve *hayat destanları* olarak üç bölüme ayrılır. Hayat destanlarının ise kendi içinde iş, avcılık, âdet, toy, beşik yırları, bozlavlar (ağıtlar), tolgavlar (halk şairlerinin bir durum hakkında yır veya şiir söylemesi), şırlar (türküler), aytıs (karşılıklı söylenen şiir, ağıt), yañıltpa (şaşırtmaca), algıs (dua, dilek), kargıs yırları (beddua) şeklinde çeşitleri bulunmaktadır (Sikalıyev, 1969, s.14).

Sovyet dönemi Nogay edebiyatında da yırlar söylenmiştir. Bunlar arasında II. Dünya Savaşı üzerine yazılmış olanlar üç çeşittir: 1. Savaşa gidenlerin söylediği yırlar 2. Savaşa evladını, kocasını, kardeşini gönderen insanların söylediği yırlar 3. Savaşta ölen kişiler için savaştan sonra söylenen yırlar.

Şiir, roman, hikâye vb. türler, ihtilâl sonrasında yazılmaya başlanmıştır. Sovyet döneminde Nogay yazarların hemen hemen hepsi şiir yazarak edebiyat dünyasına adım atmışlardır.

Abdulhamid Dcanibekov (1879-1955), ihtilâlden sonraki Nogay Türk edebiyatının ilk büyük edebiyatçısıdır. Nogayların zen-

gin sözlü edebî ürünlerini derlemesi, onun edebiyata yaptığı en büyük hizmettir. Yaptığı derlemeleri topladığı dört ciltlik *Söz Kaznası* adlı el yazması bir eser çok önemlidir. Dcanibekov'un *Karagaş Oyu* (1918), *Satlık Mirzalar* (1925), *Karaydar* (1925) adlı piyesleri de önemli eserleri arasındadır. Nogay halkının alfabe değişikliği yüzünden pek kullanma fırsatı bulamadığı *Balalar Üşin Nogay Elippesi*, *Elippeden Soñ Okuv Derisleri* isimli kitabı 1920'de Moskova'da basılmıştır (Akbaba 2009: 30).

Nogay edebiyatçılarının sayısı 1930'dan sonra artmaya başlamıştır. 1937 yılı ve sonrasındaki yıllar Sovyetler Birliğinde yaşayan diğer halklarda olduğu gibi Nogaylar için de çok çetin geçmiştir. Hasan Bulatukov, Basir Abdullin, Husin Karasov, F. Abdulcalilov, İbadolla Atuov gibi birçok Nogay yazarı bu yıllarda çeşitli eziyetlere maruz kalmış, yazarlardan bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise hapislerde veya sürgünde yaşamak zorunda bırakılmıştır (Ergönenç 1988: 354).

Nogay Türk Edebiyatının ilk romanı 1932'de Basir Abdullin'in yazdığı *Kır Bâtirleri*'dir. Basir Abdullin, Nogay Türk Edebiyatı'nda ilk piyes yazan yazarlardan biridir (Ergönenç 1988: 355).

30'lu yılların en önemli edebî şahsiyeti, 1931 yılında edebiyat dünyasına katılan Fazil Abdulcalilov'dur (1913-1974). 70'li yıllara kadar yazmaya devam eden Abdulcalilov, bu kırk yıllık edebî hayatında Nogay Edebiyatı'na birçok yenilik getirmiştir. Genç şair ve yazarlara da yol gösteren Abdulcalilov'un 1950'de *Asantay* isimli uzun hikâyesi basılmıştır. 1959'da yazarın *Katı Ağın* ve *Bes Kamış-Bereket* romanları basılmıştır. Äröv Nişan, *Näsip Yerde Yatpaydı* (1961), *Yarbasta Bir Avılda* (1962), *Yollar, Yollar* (1964), *Atadın Ulu* (1968) isimli uzun hikâyeleri 60'lı yılların önemli eserleri arasındadır (Ergönenç 1988: 354-355).

Sovyet dönemi Nogay edebiyatçıların içinde en önemlilerden biri de Suyun İma-

maliyeviç Kapayev'dir (1927-2001). Sade bir Nogay Türkçesi ile yazan Kapayev'in hikâye, şiir, roman gibi türlerde yazdığı 30'dan fazla eseri bulunmaktadır. S. Kapayev şiirde 14.-15. yüzyıllardaki eski Nogay şairlerini takip etmiş, onların geleneklerine uymuştur. Önemli eserleri arasında *Dañıl Uyandı* (1958), *Tav Suvi* (Rusça, 1957), *Yürek Sırlarım* (1969), *Sävle* (1987) adlı şiir kitapları; *Ötöv* (1957), *Akşokıraq Avılında* (1963) hikâyeleri; *Eski Üydiñ Soñı* (1962), *Tolkımñ Toli*, *Tazasuv* (1964), *Tandır* (1967), *Kırluv* (1974) uzun hikâyeleri; uzun hikâye ve makalelerinin bulunduğu *Kazkulaktıñ Kartları* (1990) ve *Bekbolat* (1970) romanı sayılabilir (Ergöneç 1988: 357-358).¹

Nogayların Günümüzdeki Sosyal Durumu

Nogaylar Müslüman ve sünni Türk halklarından biridir. Şafii mezhebine mensup bulunan Nogaylar, Alpargu'ya göre inanç ve millî yapılarından dolayı Ruslarla karışmama özen göstermektedirler (Alpargu 1996: 205). Tavkul'un yaptığı ankete göre ise Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde yaşayan Nogayların %64'ü eş seçerken milliyetin önemli olmadığını belirtmektedirler (Tavkul 2003: 38-46).

Nogay Türkleri, geçmişte büyük aile yapısına önem vermişler, 20. yy.'ın başından itibaren ise daha küçük aile yapıları ortaya çıkmıştır. Sovyet dönemi politikasının baskısı sonucu parçalanmış büyük aileler ile bunlardaki gelenekler, bozkırda zayıf bir biçimde de olsa İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar devam etmiştir. Bozkırdaki aile içinde otorite babadır. Sovyetler döneminde diğer Müslüman Türk halklarında olduğu gibi, Nogay Türklerinin de Sovyet formatına girmesini engelleyen en önemli husus, pederşahi aile düzeninin olmasıdır (Alpargu 1996: 13).

Nogayların günlük hayatlarında etnik kültürlerinin durumunu tespit etmek isteyen Prof. Dr. Ufuk Tavkul, Kafkasya'da yaşayan Nogaylara bir anket düzenlemiştir (Tavkul

2003: 38-46). Ankette yer alan sonuçlar; Nogayların, etnik-kimlik ve kültürlerine bakış açılarını yansıtmaması bakımından çok çarpıcıdır.

Ankete göre Nogay Türklerini, Nogay millî kimliğine bağlayan unsurların başında Nogayca gelmektedir ve Nogayca şimdilik korunmaktadır. Nogay etnik kimliğini asıl tehdit eden; Nogaylar arasında kültürel unsurların kaybolmaya başlamasıdır. Nogay kültürünün mevcut durumunun gençler tarafından korunmadığına inanan Nogaylar, bu durum için karamsar bir bakış açısına sahiptirler. Gelenek ve âdetleri önemsemeyenlerin oranı Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde %21, Dağıstan'da ise %24 oranındadır. Dağıstan'da nüfus yoğunluğu düşüktür. Birbirlerine uzak mesafelerde yaşayan Nogaylardan kültüre ait unsurları taşıyanlar ileri yaş grubudur. Bunlar aynı zamanda eski Sovyet geleneklerini de yaşatmaktadırlar (Tavkul 2003: 38-46).

Etnik bilinç, Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde orta yaş grubunda yükselmektedir. Bunda, bölgede yaşanan etno-politik gerginlik ve diğer etnik gruplarla olan münasebetler de etkilidir. Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde şahsî ilişkilerde etnik grup önemli değil diyenlerin oranı %42 iken, Dağıstan'da bu oran %22'dir. Bu da Dağıstan'da Nogaylarla diğer etnik gruplar arasında gerginliğin daha fazla olduğunu göstermektedir. Dağıstan'da yaşayan Nogayların üçte biri ayrı bir idarî yapı isterken, Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde yaşayan Nogaylar diğer halklarla birlikte yaşamaktan memnun görünmektedirler. Özellikle Dağıstan'da yaşayan Nogaylar diğer halklar gibi siyasî haklarının olmamasından, onlarla eşit haklara sahip olamamaktan şikâyetçidirler (Tavkul 2003: 38-46).

(1) Nogay edebiyatı ve edebiyatçıları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ergöneç, Dilek (1998), "Nogay Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158, s. 341-365, Ankara; Ergöneç, Dilek (2001), "Nogay Edebiyatı", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 21., s. 264-272, 340-346, 380-392, 399-448; Ergöneç Akbaba, Dilek (2007), "Nogay Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Cilt IX, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 360-371.

Nogayların yaşadıkları yerler, birçok milletin bir arada yaşadığı, ortak bir Kafkas kültür ve medeniyetinin meydana getirildiği yerlerdir. Sayı olarak hiç de azımsanmayacak bir orana sahip olan Nogayların sosyal ve siyasî hak taleplerinin göz önünde bulundurulması gereklidir. Bu konuda Rusya yönetimine de başvuran Nogayların insanca yaşam şartlarına ulaşmak istemeleri en tabii haklarıdır.

Kaynaklar

AKBABA, Dilek ERGÖNENÇ (2009) *Nogay Türkçesi Grameri- Ses ve Şekil Bilgisi*, Grafiker Yayınları, Ankara.

ALPARGU, Mehmet (1996) "Dünden Bugüne Kafkasya'da Nogaylar", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Araştırma Merkezi, Ed. Fak. Basımevi, İstanbul 1996.

ALPARGU, Mehmet (1996) "Tarihî Süreç İçinde Nogay Türklerinde Aile ve Akralılık Münasebetleri" *Emel*, Sayı 216, Eylül-Ekim.

ALPARGU, Mehmet (2007) *Nogaylar*, Değişim Yayınları.

ARAT, Reşit Rahmeti (1953) *Türk Şivelerinin Tasnifi*, *Türkiyat Mecmuası*, X. cilt, İstanbul, s. 86.

BAVBEK, Osman (1986) "Nogay Türkleri", *Türk Kültürü*, Mart, yıl XXIV, Sayı 275, s. 160-165.

BULGAROVA, Mariya, Eminat KURMANSEYİTOVA, Nasiphan SUYUNOVA (2002) *Başlangıcından Gümümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÇENELİ, İlhan (1985) «Nogay Atasözleri», *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, s. 11.

ERCİLASUN, A. Bican (1997) *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERGÖNENÇ, Dilek (1998) "Nogay Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158, s. 341-365, Ankara.

GOLDEN, Peter (2006) (Çev. Osman Karatay), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Karam Yayınları.

İNAN, Abdulkadir, *Türk Ansiklopedisi*, "Nogay" maddesi, C. 24, s. 309.

KALMIKOV, İ. H., R. H. KEREYTOV, A. H. SİKALİYEV (1988) *Nogaytsı*, Çerkessk 1988.

KALMIKOVA S. A., (1969) *Nogay Halk Yılları*, Moskova 1969.

KEREYTOV, Ramazan (1998) "Nogaylar'ın Etnogenezine Dair Bazı Meseleler" (Çev. Hakan Kırmırlı), *Emel*, 50 (227), Temmuz-Ağustos.

TAVKUL, Ufuk (2003) Kafkasya'daki Nogay Tatarlarının Etno-Politik Durumları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, *Kırım Dergisi*, 11 (41-44), s. 38-46.

TEKİN, Talat (1991) *Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi*, *Erdem Dergisi*, Cilt: 10, Ankara, s. 164-165.